
Sprawozdanie z działalności Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN za rok 1961

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 7/3, 425-436

1962

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

**Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.**

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU HISTORII NAUKI I TECHNIKI
PAN ZA ROK 1961

Prace badawcze Zakładu Historii Nauki i Techniki prowadzone zgodnie z planami rocznymi oraz z planem długofalowym w wielu istotnych dziedzinach weszły w 1961 r. w stadium dojrzałych wyników. Doświadczenie i analiza dotychczasowej działalności Zakładu wskazują na to, że poważne, syntetyczne tematy badawcze wymagają 3—4 lat (a nieraz i dłużej) do ich ukończenia, przy czym problematyka takich badań zarysowuje się nieraz powoli i precyzuje w trakcie odcinkowych, drobniejszych studiów. W roku sprawozdawczym szereg tego typu badań ukończono, inne zaś weszły w stadium końcowe.

W to stadium wchodzi prace nad najpoważniejszym przedsięwzięciem Zakładu, a mianowicie *Historią nauki polskiej w zarysie*¹. W roku 1961 ukończono dla tego dzieła następujące opracowania cząstkowe: *Początki myśli etycznej i prawno-politycznej do połowy XV w.* — dr P. Czartoryski, *Dziejopisarstwo polskie do połowy XV w.* — doc. B. Kürbisówna, *Dzieje filologii polskiej i początki literaturoznawstwa w XVIII w.* — doc. F. Biela, *Rola Długosza w nauce polskiej* — doc. I. Zarębski, *Historiografia polska od końca XVII wieku do trzeciego rozbioru Polski* — dr S. Grzybowski, *Dzieje nauk chemicznych w Polsce do XVIII w.* — prof. W. Hubicki, *Historia nauk technicznych w Polsce w latach 1700—1850* — mgr T. Nowak, *Dzieje nauk metalurgicznych w Polsce* — dr J. Piaskowski, *Rola Politechniki Lwowskiej w rozwoju nauk technicznych* — dr B. Kalabiński, *Rozwój nauk przyrodniczych na zachodzie Europy w XVII w.* — doc. A. Teske, *Dzieje myśli i literatury prawniczej w wiekach XVI—XVII* — dr K. Bukowska, *Dzieje matematyki w Polsce* — dr Z. Opiał, *Dzieje antropologii w Polsce* — prof. J. Czekański, *Ogólne tło dziejowe rozwoju nauki w latach 1860—1918, stosunki polityczne, gospodarcze i społeczne* — prof. H. Wereszycki.

Dnia 6 grudnia 1961 r. odbyło się w Krakowie zebranie redakcji *Zarysu*, na którym ustalono, iż orientacyjnym terminem ukończenia pierwszej wersji I tomu (do 1795 r.) będzie czerwiec 1962 r. Wobec różnorodności ujęcia poszczególnych opracowań cząstkowych przyjęto, że zadaniem redaktorów pierwszych czterech rozdziałów będzie przygotowanie na podstawie materiałów własnego tekstu rozdziału. Pierwsza wersja zostanie powielona w większej liczbie egzemplarzy, rozdana specjalistom oraz osobom zainteresowanym *Zarysem* i poddana dyskusji

¹ Por. m. in. notatkę w nrze 3—4/1960 „Kwartalnika”.

Opracowanie tomu drugiego powinno być ukończone pod koniec 1962 r., przy czym scalone przez specjalistów tematy cząstkowe z zakresu historii nauk przyrodniczych, ścisłych i technicznych otrzymać mają redaktorzy do czerwca 1962 r.

Równolegle do pracy nad *Zarysem* cztery działy Zakładu kontynuowały badania rozpoczęte w latach ubiegłych i podejmowały nowe zagadnienia.

Dział I

Dział I zajmujący się pod kierownictwem naukowym prof. B. Suchodolskiego ogólnymi problemami dziejów nauki i historią nauk społecznych pracował nadal w trzech zespołach, z których każdy odbył w 1961 r. trzy posiedzenia².

A. Członkowie zespołu do badań ogólnych problemów socjologii i metodologii nauki oraz historii nauk społecznych pod kierownictwem prof. P. Rybickiego oddali do druku dwie poważne prace będące wynikiem wieloletnich badań i rzucające nowe światło na poruszone w nich zagadnienia: *Studia nad arystotelizmem w teoriach społecznych XVI—XVIII w.* prof. P. Rybickiego oraz *Zródła współczesnej myśli społecznej w okresie Odrodzenia* doc. W. Voisé. Ta ostatnia praca publikowana będzie również w języku francuskim. Z drobniejszych prac oddanych do druku wymienić należy: *Początki badań ludnościowych i socjograficznych w Polsce* dra Z. Bezwińskiego; dwa studia dra A. Gelli: *Dzieje hipotezy F. J. Turnera* oraz *Ideologiczne i filozoficzne podłoże współczesnej socjologii amerykańskiej*, studium prof. P. Rybickiego na temat stosunku wiedzy przyrodniczej i humanistycznej oraz artykuł dr I. Stasiewicz, mgr M. Burdowicz-Nowickiej i mgra B. Orłowskiego o popularyzacji historii nauki.

Równocześnie kontynuowano prace nad następującymi problemami:

1. «Pojęcie nauki i klasyfikacji nauk w okresie Oświecenia». Dr I. Stasiewicz pracowała nadal nad poglądami I. Władka, zbierając równocześnie materiały do innych autorów polskich okresu Oświecenia, jak również materiały porównawcze do zagadnień teorii i klasyfikacji nauk w XVIII w. z terenu Niemiec. Te ostatnie badania przyczyniły się znacznie do rozszerzenia problematyki i postawienia jej w nowym świetle.

2. «Poglądy na naukę i klasyfikację nauk w Polsce w okresie pozytywizmu». Mgr J. Skarbek zaawansował znacznie pracę nad tym tematem.

3. «Założenia socjologii wiedzy w szkole Dürkheima». Mgr M. Władczanka zajmowała się zagadnieniami typologii społeczeństw, zmian świadomości zbiorowej oraz przesłankami systemów klasyfikacji Dürkheima; w drugim półroczu 1961 r. przebywała we Francji w związku z tymi badaniami.

4. «Wpływ pozytywizmu na metodę ujmowania społeczeństwa u pierwszych socjologów polskich». W ramach tematu dr Zb. Bezwiński opracował wspomniany wyżej artykuł.

5. «Recepcja Polityki Arystotelesa w Polsce XV w.». Dr P. Czartoryski przygotował dalszą analizę formalną i merytoryczną piętnastowiecznych komentarzy

² Por. sprawozdania w nrach /3/1961, 4/1961 i w numerze niniejszym „Kwartalnika”.

do polityki w bibliotekach polskich oraz zebrał porównawcze materiały rękopiśmienne z terenu Niemiec, które przyczyniły się do właściwego postawienia problematyki tego mało zbadanego zagadnienia.

6. «Rozwój pojęć społecznych w piśmiennictwie polskim 1450—1650». Prof. P. Rybicki pracował nad przyczynkami do polskiej teorii społecznej (Modrzewski, Olizarowski).

7. «Tendencje metodologiczne w naukach społecznych od połowy XIX w.». Kontynuując badania z tego zakresu dr A. Gella obok dwóch wspomnianych wyżej prac oddanych do druku podjął studium porównawcze nad twórczością i stosunkiem Lestera F. Warda i L. Gumpłowicza, głównie w oparciu o częściowo nie znaną dotychczas ich korespondencję.

B. W zespole historii nauki okresu Odrodzenia pod kierownictwem prof. H. Barycza ukończono dwie poważne prace, a mianowicie: doc. J. Czerniatowicz *Z dziejów grezystyki w Polsce okresu Odrodzenia* oraz dra Z. Sadowskiego *Postępowa myśl ekonomiczna w polskiej literaturze monetarnej początku XVII w.*

Prowadzono równocześnie prace nad następującą problematyką:

1. «Rola zachodnioeuropejskich ośrodków uniwersyteckich w nauce polskiej XV w.». Dr A. Strzelecka ukończyła opracowanie źródeł i częściowo rozpoczęła redakcję pracy dotyczącej tego węzłowego i istotnego zagadnienia.

2. «Biblioteki profesorów uniwersytetu krakowskiego w XV w. i w początkach XVI w.». Mgr W. Szelińska kontynuowała pracę uzyskując wyniki rzucające dużo światła na atmosferę intelektualną tego okresu na uniwersytecie krakowskim.

3. «Szczecin jako ośrodek naukowy w XVI i XVII w.». Doc. S. Schwann opracował pierwszą część pracy o podstawowym znaczeniu dla problematyki historii kultury Pomorza Zachodniego.

4. «Studia nad współpracą naukową i kulturalną polsko-szwajcarską w XVI w.». Prof. H. Barycz uzupełniał materiały i rozpoczął konstrukcję tej pracy o istotnym znaczeniu dla stosunków Polski z Zachodem w tym okresie.

5. «Polska historiografia mieszczańska w XVI i XVIII w.». Mgr W. Safarewicz rozpoczęła kwerendę źródłową do tematu, który tłumaczyć ma późniejszy nurt historii historiografii.

6. «Rola dworu Władysława IV w dziejach nauki polskiej». Mgr K. Targoszówna rozpoczęła kwerendę źródłową.

7. Doc. L. Hajdukiewicz ukończył pracę nad tematem «Warsztat naukowy St. Grzepskiego o istotnym znaczeniu dla poznania procesów twórczych okresu Odrodzenia».

C. W zespole historii nauki okresu Oświecenia pod kierownictwem prof. K. Opałka ukończono następujące prace: mgr R. Dutkovej *Stosunki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z życiem naukowym kraju* oraz mgr S. Grzybowski *Początki religioznawstwa w Polsce*.

W zespole kontynuowano ponadto prace nad *Feliksem Łojko* (dr H. Madurowicz), *Latami wileńskimi Jana Śniadeckiego* (doc. M. Chamcówna) i *Niemcewiczu jako historyku* (doc. J. Dihm).

Opracowująca *Uniwersytet Jagielloński w okresie II reformy Kołłątaja*, mgr R. Dutkowska zakończyła pracę nad *Wydziałem Prawa*, całość tematu znajduje się na ukończeniu. Badania źródłowe do niektórych zagadnień z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego w początkach XIX w. prowadziła doc. K. Mrozowska-Hulewiczowa.

D. Dotychczas zaniedbane badania nad XIX i XX w. zaczynają się krystalizować, niektóre prace są już zaawansowane i zarysowują się perspektywy stopniowego pozyskiwania współpracowników.

1. «Społeczna rola Wolnej Wszechnicy Polskiej». Mgr Z. Skubała zebrała materiały do zagadnień organizacji, działalności tej uczelni, składu studentów i analizy działalności naukowej studium oświatowo-społecznego WWP.

2. «Życie nakowe w Królestwie Polskim po 1830 r.». Badania z tego zakresu kontynuował prof. J. Michalski.

E. Pracownia Reedykcji Bibliografii Polskiej XIX w., (włączona do Zakładu od 1.X.1960 r.) pod kierownictwem prof. K. Estreichera wydała w maju 1961 r. II tom *Bibliografii Polskiej XIX w.* (litera B, około 70 ark. wyd.), a tom III, obejmujący literę C (również około 70 ark. wyd.) znajdował się w korekcie drukarskiej. Materiały dalszych tomów (litery D—K) znajdowały się w opracowaniu.

Dział II

Dział II Historii Nauk Biologicznych i Medycznych pod kierownictwem prof. B. Skarżyńskiego pracował, jak i w roku poprzednim, w oparciu o kilka grup badaczy rozrzuconych na terenie kraju, lecz organizacyjnie związanych z Oddziałem Zakładu w Krakowie. Pracownicy działu spotkali się w dniu 15 listopada 1961 r. w Instytucie Zoologii PAN w Warszawie, zaznajamiając się z pracami Ośrodka Dokumentacji tego Instytutu. Spośród zwartych zespołów wchodzących w skład Działu II należy wymienić dwa zajmujące się historią medycyny: we Wrocławiu pod kierunkiem doc. S. Szpilczyńskiego i w Gdańsku pod kierunkiem doc. S. Sokoła, zespół historii nauk rolniczych w Krakowie pod kierunkiem prof. J. Fiericha oraz zespół historii zoologii w Warszawie pod kierunkiem prof. T. Jaczewskiego. Oprócz tego zespół historii biologii skupia pod kierunkiem prof. B. Skarżyńskiego kilku badaczy pracujących w Warszawie, Krakowie i Gdańsku.

A. Zespół historii biologii.

1. Dr L. Szyfman uzupełnił i wykończył obszerną pracę *Poglądy filozoficzne, przyrodnicze, psychologiczne i społeczne Lamarcka*, która stanowi pierwszą wyczerpującą monografię o tym wybitnym badaczu w języku polskim. Będzie ona w najbliższym czasie przekazana do publikacji. Ten sam autor pracował również nad drugą pozycją o tymże uczonym, *Lamarck w Polsce* oraz ma na ukończeniu obszerną pracę *O Erneście Haecklu jako historyku nauk biologicznych*.

2. W ramach tematu «Biologowie rosyjscy na Uniwersytecie Warszawskim» dr C. Orlikowska oddała do druku pierwszą część pracy, zawierającą m. in. ogólną charakterystykę uniwersytetu rosyjskiego w Warszawie oraz schemat organizacyjny jego wydziału przyrodniczego.

3. Dr M. Kuś kontynuował pracę na temat «Dzieje zjazdów przyrodników i lekarzy w Polsce».

B. Prace nad historią zoologii skupiały się w Ośrodku Dokumentacji Instytutu Zoologii PAN w Warszawie. Podstawowym zadaniem Ośrodka było dalsze gromadzenie materiałów dokumentacyjnych i ikonograficznych do dziejów zoologii w Polsce, inicjatywa zaś i aktywność dr K. Kowalskiej, kierującej bezpośrednio tymi pracami, tworzy z tej placówki dokumentacyjnej główny dziś ośrodek informacyjno-naukowy w zakresie historii całości nauk biologicznych w Polsce. Ośrodek wydaje z inicjatywy prof. Jaczewskiego jako publikację ciągłą nieperiodyczną, „Memorabilia Zoologica”, przeznaczone dla prac z zakresu historii zoologii. Pracownicy Ośrodka ukończyli w roku sprawozdawczym parę prac, z których dwie zostały już opublikowane. Są to: *Listy W. Taczanowskiego*, (zawierające ważne i nieznane dane biograficzne), opracowane przez mgr A. Mroczkowską; *Kijowski okres w życiu Jelskiego*; biografia Maksymiliana Siły-Nowickiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, wybitnego zoologa XIX w., opracowana przez doc. Z. Fedorowicza; *Materiały do historii zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim do r. 1914*.

W przygotowaniu znajdują się ponadto następujące prace: *Polskie słownictwo zoologiczne w średniowieczu* — mgr J. Kożuchowski; *August Wrześniowski* — mgr B. Zieliński; *Itineraria A. Wagi* — mgr J. Fudakowski, dr K. Kowalska, dr I. Piotrowski; *Antoni Watecki* — dr K. Kowalska.

C. W zespole historii nauk rolniczych ukończono trzy prace: *Kraków jako ośrodek teorii i praktyki rybactwa* — doc. M. Tobiasz; *Mikołaj Witwicki, pionier teoretycznego pszczelnictwa w Polsce* — dr S. Brzozowski i W. Ziemacki; *Wydział Rolny UJ w latach 1933—1945* — prof. J. Fierich i mgr Z. Kosiek, praca ta jest kontynuacją opublikowanej przed wojną pracy prof. Fiericha o poprzednim okresie dziejów tego wydziału.

Praca mgra Z. Kosieka *Nauki rolnicze w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk* znajduje się na ukończeniu. W pełnym toku są następujące badania i prace: *Historia botaniki i fizjologii roślin w szkołach rolniczych w Polsce* — mgr W. Tync; *Nauka hodowli bydła w polskich szkołach rolniczych w XIX i XX w.* — mgr M. Sztolzman; *Dzieje Wydziału Rolniczo-Leśnego w Poznaniu* — doc. M. Wachowski.

Mgr Z. Kosiek kontynuuje pracę nad *Bibliografią adnotowaną historii polskiego rolnictwa*, która po ukończeniu będzie bardzo cennym, podstawowym narzędziem badań dla wszystkich historyków rolnictwa.

D. Prace z zakresu historii medycyny. Zespół gdański, zajmował się szczególnie historią chirurgii w Polsce i historią medycyny w Gdańsku. W tym zakresie nagromadzono duży materiał dotyczący historii chirurgii w Polsce, oparty na poszukiwaniach archiwalnych i kwerendach bibliograficznych. Stanowi on podstawę przygotowania dużej monografii, która będzie pierwszym ujęciem całości tego tematu. Ponadto przygotowano dwie mniejsze prace na temat rozwoju aseptyki i antyseptyki oraz metod wlewań dożylnych w Polsce.

Zespół wrocławski zajmował się, jak w latach poprzednich, rejestracją i opracowaniem źródeł archiwalnych do historii medycyny na Śląsku. Ukończono rejestrację rękopisów medycznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu oraz opracowano rękopisy medyczne XVI i XVII w. Państwowych Archiwów we Wrocławiu i w Brzegu, jak również starodruki medyczne księgozbiorów Piastów w Legnicy i Brzegu oraz kościoła Św. Piotra i Pawła w Legnicy. Zgromadzono w ten sposób w kartotekach bardzo bogaty materiał. W oparciu o zebrane materiały przygotowuje się *Słownik lekarzy śląskich* oraz wykonano następujące prace: *Najstarsze szpitale Wrocławia* — mgr H. Ostromecka; *Medycyna polska na przejściu do nowożytności* — doc. S. Szpilczyński, jest to szeroko zakrojone, pierwsze w Polsce ujęcie całości zagadnienia przygotowane w związku z pracami nad *Zarysem historii nauki polskiej*. Ponadto doc. Szpilczyński przygotowuje następujące prace: *Medycyna na Śląsku w X—XV w.*; *Książka lekarska na dworze Piastów w Legnicy i Brzegu*; *Początki epidemiologii w Polsce*.

Dział III

Dział III Historii Nauk Matematycznych, Fizyko-Chemicznych i Nauk o Ziemi pod kierownictwem prof. A. Birkenmajera prowadził prace głównie w ramach poszczególnych zespołów.

A. Zespół historii astronomii, pod kierownictwem prof. E. Rybki realizował odcinkowe zadania wchodzące w skład zakrojonej na dużą skalę syntetycznej historii astronomii w Polsce. W szczególności wykonano następujące odcinki tej pracy: *Jan Heweliusz jako astronom* oraz *Syntetyczne opracowanie dziejów astronomii w Polsce w drugiej połowie XV w.* (dr T. Przyppkowski). Oprócz tego dr P. Rybka opracowuje korespondencję między ośrodkiem wrocławskim, a krakowskim w XIX w.

Zespół odbył jedno zebranie poświęcone analizie prowadzonych prac.

B. Prace w zakresie historii matematyki i fizyki, nie zorganizowane w zespołach, koncentrowały się na opracowaniach materiałowych dla historii nauki polskiej. Ponadto dr J. Dianni ukończyła opracowanie *Algorytmu Marcina Króla* i przygotowała omówienie nieznanego dotychczas skryptu arytmetyki wyższej napisanego zapewne przez Jana Sniadeckiego.

C. Zespół historii chemii pod kierownictwem prof. W. Hubickiego pracował nad następującą problematyką:

1. «Historia chemii organicznej w Polsce». Mgr B. Rausch ma na ukończeniu pracę o działalności naukowej T. Bandrowskiego, a zaawansowaną o działalności ośrodka krakowskiego.

2. «Pierwsze podręczniki chemiczne w Polsce». Doc. K. Sarnecki przygotował pracę o pierwszych podręcznikach technologii chemicznej, a dr M. Keller-Sarnecka zajmowała się podręcznikami I. Fonberga i J. Wolfganga.

3. «Historia biochemii w Polsce». Dorobek B. Fudałkowskiego i A. Stepcańskiego opracował prof. E. Ostachowski.

4. «Historia chemii fizycznej w Polsce». Dr. I. Stroński opracował okres do 1918 r. oraz dzieje pierwszej w Polsce Katedry Chemii Fizycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim.

5. «Historia syntetycznego kauczuku w Polsce». Doc. K. Cybulski ukończył I część pracy.

6. «Działalność chemików rosyjskich na uczelniach Królestwa Kongresowego». Temat ten opracował prof. E. Trepka.

W okresie sprawozdawczym zespół odbył pięć zebrań w Krakowie, poświęconych referowaniu poszczególnych prac. Niektóre z nich przekazano do publikacji.

Prace wchodzące w ramy działu III Sekcji Historii Nauk o Ziemi szły pod kierownictwem prof. B. Olszewicza w dwu kierunkach: łączenia tematów szczegółowych (monograficznych, problemowych lub biograficznych) z tematami syntetycznymi, wykonywanymi przeważnie dla potrzeb *Zarysu historii nauki polskiej* oraz łączenia prac długofalowych z aktualnymi zadaniami, takimi jak udział członków Sekcji w sesjach jubileuszowych Lelewela i Nałkowskiego³. Sekcja prowadziła prace badawcze w trzech zespołach:

A. Zespół historii geografii pod kierownictwem prof. B. Olszewicza, obok przygotowania materiałów do *Zarysu* zajmował się następującymi zagadnieniami:

1. »Aleksander Humboldt a Polska«. Prof. Olszewicz zebrał dostępny w kraju materiał.

2. «Prace kartograficzne Lelewela». Opracowanie przygotowywane przez dr A. Drozdowską da pełną ocenę spuścizny kartograficznej Lelewela.

3. «Wincenty Pol — geograf i etnograf». Dr J. Babicz przygotował do druku i zaopatrzył wstępem i komentarzem nie znane dotychczas rękopisy Pola.

4. «Wacław Nałkowski — geograf i pisarz społeczny». Dr J. Babicz zebrał pełną bibliografię prac Nałkowskiego i opublikował dwie rozprawy stanowiące fragmenty zamierzonej monografii dorobku wielkiego geografa i publicysty na tle epoki.

5. «Geografia w dziejach Uniwersytetu Jagiellońskiego». Doc. B. Strzelecka przygotowuje pracę dla książki jubileuszowej UJ.

B. Zespół historii geodezji pod kierownictwem mgra inż. M. Milewskiego i prof. J. Gomoliszewskiego prowadził następujące prace:

1. «Historia polskiej hydrografii morskiej». Dr J. Wereszczyński prowadził analizę map morskich.

2. «Historia pomiarów i planów miasta Krakowa». Mgr inż. M. Milewski wykonał inwentaryzację geodezyjną 22 planów miejskich z XVI—XVIII w.

3. «Historia pomiarów i planów miasta Warszawy». Mgr inż. J. Rogowski opracował częściowo interpretację geodezyjną najstarszych planów.

4. «Badania nad historią pomiarów i planów miast polskich w latach 1815—1830». Prace prowadzone pod kierownictwem dra W. Trzebińskiego są na ukończeniu, częściowe wyniki zostały opublikowane w „Przeglądzie Geodezyjnym”.

5. «Technika podziału i inwentaryzacji gruntów w XVIII w.». Mgr inż. J. Gołaski zbierał materiały archiwalne.

6. «Rozwój szkolnictwa geodezyjnego w okresie międzywojennym i jego dorobek naukowy». Doc. Z. Kietlińska ukończyła pracę, wykorzystując m. in. bezpośrednie kontakty z żyjącymi jeszcze pracownikami nauki, którzy brali udział w uzyskaniu bardzo poważnych osiągnięć geodezji polskiej w latach 1918—1939.

C. Zespół historii geologii pod kierownictwem prof. A. Gawła oprócz przygotowywania materiału dla *Zarysu historii nauki polskiej*, prowadził następujące prace:

³ Por. sprawozdanie w nrze 2/1961 „Kwartalnika”.

1. «Działalność naukowa B. Hacketa w Polsce». Doc. K. Maślankiewicz zebrał materiały do tej pracy.
2. «Początki geologii inżynierskiej w Polsce». Dr Z. Kleczkowski ukończył pracę.
3. «Zbiory geologiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego». Temat podjął prof. A. Gaweł.

Dział IV

Dział IV Historii Techniki i Nauk Technicznych pod kierownictwem prof. E. Olszewskiego prowadził badania zarówno przez zespoły, jak i przez badaczy indywidualnych.

A. Zespół historii polskiej techniki hutniczej i odlewniczej pod kierownictwem doc. M. Radwana uzyskał dalsze poważne osiągnięcia. Wspólnie z Muzeum Archeologicznym w Krakowie prowadzono nadal badania terenowe, odkrywając nowe piecowiska starożytne i wczesnośredniowieczne w rejonie Łysogór. W poszukiwaniach tych posługiwano się w 1961 r. specjalnie wykonanymi zdjęciami lotniczymi oraz zastosowano metodę magnetyczną⁴. Doc. Radwan zbadał poza tym nieznaną z literatury ruiny wielkiego pieca z XVIII w. w Ślemieniu koło Żywca.

Badania technologiczne obejmowały dalsze opracowania laboratoryjne wyników próbnych wytopów⁵ dokonanych w 1960 r. Dr J. Piaskowski prowadził badania metaloznawcze wyrobów żelaznych z okresu halsztackiego, wpływów rzymskich i wczesnośredniowiecznego. Podjął też studia nad zależnością kształtu wyrobów od cech metalu i technologii.

Dr Piaskowski pracował też nadal nad analizą dawnych dzieł dotyczących metalurgii, zajmując się *Nauką artylerii* J. Jakubowskiego i *Pierwszymi zasadami metalurgii* Łomonosowa⁶. Mgr S. Miczulski kontynuując pracę nad dziejami samosownego zespołu hutniczego uzyskał nowe ważne materiały archiwalne⁷.

Poza pracami zespołu doc. K. Maślankiewicz pracował nad historią górnictwa i przetwórstwa złota w Polsce oraz nad rozwojem docymastycznych metod oznaczania metali.

B. Zespół historii polskiej techniki naftowej pod kierownictwem prof. J. Cząstki kontynuował prace rozpoczęte w latach ubiegłych, a m. in. prof. Cząstka pracował nad rozwojem techniki wietrniczej, energetyki i bezpieczeństwa w polskim przemyśle naftowym, dr inż. B. Fleszar, dr inż. S. Rachwał, dr Z. Łachociński — nad rozwojem techniki wydobywania, transportu, magazynowania i przeróbki ropy naftowej w polskim przemyśle naftowym, doc. W. Kisielow nad historią rozwoju chemii naftowej w Polsce, a prof. Z. Wilk — nad rozwojem techniki wydobywania, transportu i przeróbki gazu ziemnego w przemyśle polskim.

C. Zespół historii górnictwa i hutnictwa tatrzańskiego pod kierownictwem prof. J. Zborowskiego prowadził przede wszystkim badania archiwalne (S. Zwo-

⁴ Por. w niniejszym numerze artykuł J. Kowalczyka i T. Stopki *Badania magnetyczne w eksploracji stanowisk archeologicznych*.

⁵ Por. w niniejszym numerze artykuł R. Pleinera i M. Radwana.

⁶ Por. artykuł J. Piaskowskiego *Podręcznik metalurgii M. W. Łomonosowa z 1763 r. w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”*.

⁷ Wyniki prac Zespołu w 1961 r. zostały szczegółowo omówione na jego konferencji w dn. 7—8 marca br., z której sprawozdanie znajduje się w niniejszym numerze.

liński), opracowując bogate materiały uzyskane z archiwów wiedeńskich. Oprócz tego mgr inż. H. Jost przygotowywał materiał uzupełniający do drugiego wydania *Przemysłu wiejskiego na Podhalu* J. i S. Reychmanów.

D. Zespół historii techniki wojennej, pod kierunkiem prof. S. Okęckiego prowadził interesujące prace terenowe nad techniką wykonania fortyfikacji na zamku w Krzepicach⁸. Na ukończeniu znajduje się przygotowanie przez mgra T. Nowaka do druku pracy dell'Aquy *Praxis ręczna o działach*. Oprócz tego prof. S. Okęcki pracował nad zagadnieniami nauki i techniki wojennej w pracach F. Engelsa i K. Marksa dla „New American Encyclopaedia”, a mgr T. Nowak nad polskim wojskowym piśmiennictwem technicznym do roku 1870.

Zespół odbył w 1961 r. jedno zebranie naukowe⁹.

E. Zespół historii polskiej techniki filmowej pod kierunkiem doc. W. Jewsiewickiego opublikował kilka artykułów dotyczących historii techniki fotografii, filmu i telewizji. Dr R. Wajdowicz pracował nad działalnością techniczną J. Ochowicza. Dalsze prace, łącznie z bibliografią polskich druków z zakresu historii polskiej techniki filmowej (mgr Z. Szule), są w toku. Zespół odbył w 1961 r. dwa zebrania naukowe¹⁰.

Pozostałe prace prowadzone w ramach Działu Historii Techniki i Nauk Technicznych wykonywane były indywidualnie. W roku sprawozdawczym ukończono następujące prace: *Charakterystyka wyższych uczelni w Kijowie oraz studiującej tam polskiej młodzieży akademickiej w latach 1865—1918* — mgr inż. S. Grzymałowski oraz *Zjazdy techników polskich w okresie 1882—1917* — dr B. Kalabiński. Zaawansowana jest praca *Historia techniki przemysłu lokomotywowego* wykonana przez mgra inż. J. Dąbrowskiego. Z *Historii polskiej techniki mostowej* mgr inż. J. Jankowski przygotował kilka arkuszy autorskich jako częściowe opracowanie. Mgr W. Drapella przygotowywał rozprawę doktorską *O powstaniu i rozwoju steru zawiasowego*. Mniej zaawansowane są prace: mgra Drapelli na temat *Rozwoju technicznego polskiej marynarki w okresie międzywojennym*, mgr M. Daszkiewicz-Kuthan na temat *Początków żelbetu w Polsce* i mgra inż. B. Orłowskiego na temat *Budowy kanału augustowskiego*.

*

Dziedzina popularyzacji historii nauki i techniki uprawiana była w poprzednich latach indywidualnie przez poszczególnych pracowników Zakładu. W roku sprawozdawczym, ze względu na ważność i aktualność tej problematyki postanowiono ująć ją w bardziej zorganizowane formy.

Od roku 1960 Dział Historii Techniki i Nauk Technicznych współpracuje z Wydawnictwem Naukowo-Technicznym przy wydawaniu serii „Z Dziejów Techniki”. Współudział Działu polega na pomocy w ustalaniu programu serii, wyborze autorów i recenzentów oraz na opiniowaniu prac gotowych do druku. W roku 1961 ukazały się w ramach serii dwie pozycje: W. Jewsiewickiego *Jan Szczepanik, Wielki wynalazca* i J. Müllera *Od ścieżek do przestworzy*¹¹. We współpracy z Zakładem wydały też WNT poza serią wypisy z polskiej literatury technicznej opracowane przez T. Nowaka (*Cztery wieki polskiej książki technicznej*)¹².

⁸ Por. w niniejszym numerze artykuł A. Gruszeckiego.

⁹ Por. sprawozdanie w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

¹⁰ Por. sprawozdanie w nrze 4/1961 „Kwartalnika”.

¹¹ Por. recenzję w nrach 1—2/1962 i 4/1961 „Kwartalnika”.

¹² Por. recenzję w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

Do Zakładu zwracają się również organizacje o charakterze masowym, jak np. Związek Harcerstwa Polskiego, z prośbą o konsultacje w sprawach prowadzonych przez nich akcji popularyzujących nasz dorobek techniczny na przestrzeni dziejów. Zakład udziela też pomocy przy organizowaniu przez Muzeum Techniki ekspozycji wystaw z historii techniki. Pracownicy Zakładu opiniowali tłumaczenia i hasła do encyklopedii z zakresu historii nauki i techniki oraz opracowywali niektóre także hasła. Prowadzono szeroką akcję odczytową, zwłaszcza z dziedziny historii hutnictwa i górnictwa; przygotowano szereg artykułów popularnonaukowych, jak również audycji radiowych.

W dniu 27.XI.1961 r. Zakład zorganizował zebranie z udziałem przedstawicieli prasy, radia i wydawnictw zainteresowanych sprawami popularyzacji nauki¹³.

*

W roku 1961 ukazały się cztery numery „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” oraz cztery zeszyty Studiów i materiałów z dziejów nauki polskiej. Studia zawierają następujące rozprawy: zeszyt 4, seria A Historia nauk społecznych: *Dzieje wydania „Słownika” Lindego* — prof. J. Michalski, *Ignacy Żegota-Onucewicz — historyk Litwy. Z dziejów dawnego Uniwersytetu Wileńskiego* — prof. J. Iwaszkiewicz; *Działalność naukowa Tomasz Kurhanowicza* — mgr M. Burdowicz-Nowicka; zeszyty 4 i 5 seria B Historia nauk biologicznych i medycznych: *Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach w latach 1869—1914* — prof. M. Strzemski; *Zarys biograficzny polskiego pszczelarza ks. dra Jana Dzierżona* — doc. M. Tobiasz; *Collectanea ex Senatus Consultis. Wyciągi z uchwał Rady m. Gdańska z lat 1604—1730 zawierające materiały do dziejów medycyny* — K. Bielikiewiczowa; *Polonica w czasopiśmie XVII i XVIII w. „Miscelanea Curiosa”* — dr M. Łyskanowski, *Nurt ewolucjonizmu w warszawskim środowisku lekarskim w latach 1862—1900* — dr C. Orlikowska; *Recepcja darwinizmu w drugiej połowie XIX w. w Królestwie Polskim* — praca zespołowa; zeszyt 4 serii C Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych: *Bolesław Olszewicz* — prof. M. Fleszar; *Bibliografia prac Bolesława Olszewicza* — dr A. Drozdowska; *Wykaz polskich pracowników na polu kartografii* — prof. B. Olszewicz; „*Notaty*” *Ludwika Zejsznera i ich znaczenie dla badań nad historią geologii w Polsce* — dr S. Czarniecki; *Pamiętniki moje* — L. Zejszner, *Wincenty Pol. Metodologiczne założenia jego geografii i wpływ Rittera na ich ukształtowanie* — dr J. Babicz.

W serii Monografie z dziejów nauki i techniki wydano w roku sprawozdawczym dwa tomy: tom XVII, *Joachim Lelewel 1786—1861. Sa vie et son oeuvre* — prof. M. Serejski, i tom XVIII — *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej* — dr L. Hajdukiewicz.

*

W zakresie kontaktów zagranicznych rozwijała się współpraca z placówkami akademii nauk Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej.

W ramach projektowanych przez Instytut Historii Przyrodznawstwa i Techniki AN ZSRR i nasz Zakład wspólnych badań na temat kontaktów naukowych polsko-rosyjskich i polsko-radzieckich prowadzono w Zakładzie następujące prace: *Działalność naukowa i pedagogiczna biologów rosyjskich na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1869—1914* (część pierwszą, ogólną, oddano już do druku) —

¹³ Por. w niniejszym numerze artykuł I. Stasiewicz, M. Burdowicz-Nowickiej i B. Orłowskiego oraz sprawozdanie z dyskusji.

dr C. Orlikowska, *Chemicy rosyjscy w wyższych uczelniach w Polsce w drugiej połowie XIX i początkach XX w.* — prof. E. Trepka. Z Moskwy otrzymaliśmy wykaz biograficzny uczonych polskich działających na uniwersytetach w Rosji i uczonych rosyjskich na wyższych uczelniach w Polsce.

Współpraca z Instytutem Archeologii Czechosłowackiej Akademii Nauk w zakresie techniki wytopu żelaza i procesów metalurgicznych we wczesnym okresie historycznym na terenie Polski i Czechosłowacji, koncentrowała się na prowadzeniu analiz produktów próbnych wytopów żelaza przeprowadzonych w 1960 r.¹⁴.

W ramach umowy między Zakładem a Instytutem Historii Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie o wspólnym opracowaniu stosunków naukowych polsko-niemieckich w okresie Oświecenia przeprowadzono kwerendy archiwalne do tematów: *Rola środowiska naukowego saskiego w kontaktach z Polską* — dr I. Stasiewicz; *Stosunki uczonych niemieckich z polskimi mecenasami nauki* — dr R. Wołoszyński.

Rok 1961 przyniósł dalsze rozszerzenie zagranicznych kontaktów naukowych w formie bezdeewizowej wymiany osobowej. Uniwersytet w Leeds oraz Niemiecki Instytut Nauk o Ziemi (Deutsches Institut für Länderkunde) w Lipsku, zwrócili się do Zakładu z propozycją udzielenia stypendium dla naszych pracowników w zamian za przyjęcie przez Zakład ich pracowników i pokrycie kosztów pobytu w Polsce.

Do uniwersytetu w Leeds, który wyraził gotowość pokrycia kosztów 11-tygodniowego pobytu w Anglii, wyjechał w 1961 r. dr Jerzy Dobrzycki na okres 7 tygodni¹⁵; pozostałe 4 tygodnie wykorzystał prof. E. Olszewski w 1962 r. Z uniwersytetu w Leeds przyjechał do Polski pracownik zespołu historii nauki Katedry Filozofii dr J. Ravetz.

Instytut Nauk o Ziemi w Lipsku zawarł z Zakładem porozumienie, na mocy którego każda ze stron zobowiązała się przyjąć na okres 60 dni pracowników drugiej strony. Do Polski przyjechali dr Arnhold i dr Bauer¹⁶, przeprowadzając poszukiwania archiwalne i biblioteczne z zakresu geografii i kartografii, a do NRD z ramienia Zakładu wyjechali: dr J. Babicz, dr P. Czartoryski i dr I. Stasiewicz¹⁷.

Pracownicy Zakładu brali też udział w zagranicznych sesjach i sympozjach naukowych.

W sympozjum naukowym poświęconym czynnikom postępu naukowego, zorganizowanym w lipcu 1961 r. w Oxfordzie przez Komitet Historii i Filozofii Nauki Uniwersytetu w Oxfordzie, uczestniczył prof. E. Olszewski¹⁸, a w sympozjum międzynarodowym w Dubrowniku w październiku 1961 r. poświęconym pamięci wielkiego matematyka i fizyka Rogera Boskovicha — Zakład reprezentował doc. A. Teske¹⁹, który wygłosił referat *Boskovich a mechaniczna koncepcja natury*.

W listopadzie 1961 r. odbyły się w Moskwie i Leningradzie uroczystości poświęcone 250-leciu urodzin wielkiego uczonego rosyjskiego M. Łomonosowa²⁰. Delegatem Zakładu i Polskiej Akademii Nauk na tych uroczystościach był prof. B. Suchodolski.

Jednym z głównych elementów współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki w 1961 r. było zakończenie prowadzonych przez Zakład prac nad polskim inwentarzem zabytkowych przyrządów naukowych. Na czwartym posie-

¹⁴ Por. w niniejszym numerze artykuł R. Pleinera i M. Radwana.

¹⁵ Por. sprawozdanie z pobytu w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

¹⁶ Por. sprawozdanie z pobytu w nrze 4/1961 „Kwartalnika”.

¹⁷ Por. sprawozdanie z pobytu w nrze 3/1961 i 1—2/1962 „Kwartalnika”.

¹⁸ Por. sprawozdanie w nrze 4/1961 „Kwartalnika”.

¹⁹ Por. sprawozdanie w niniejszym numerze „Kwartalnika”.

²⁰ Por. sprawozdanie w niniejszym numerze „Kwartalnika”.

dzeniu powołanej przez Unię Komisji dla spraw Światowego Inwentarza Zabytkowych Przychodów Naukowych w Paryżu (18. X. 1961) delegat Zakładu dr T. Przypkowski wręczył opracowane w języku francuskim karty naszego inwentarza, zaopatrzone w wyczerpującą dokumentację fotograficzną. Dr T. Przypkowski wszedł do powołanego przez Komisję 11-osobowego zespołu redakcyjnego²¹.

Zakład wziął też udział w przygotowaniach do X Międzynarodowego Kongresu Historyków Nauki, który odbędzie się w Stanach Zjednoczonych w sierpniu i wrześniu 1962 r., inicjując publikację obcojęzycznego numeru „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” poświęconego ogólnym zagadnieniom historii nauki i techniki. Artykuły z tego zakresu opracowali polscy i zagraniczni historycy nauki.

Z naukowego stypendium zagranicznego skorzystał w 1961 r. prof. J. Michalski, który przebywał przez dwa miesiące w Paryżu na koszt VI Sekcji École Pratique des Hautes Etudes, zbierając materiały do prac naukowych.

Na zaproszenie Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego uniwersytetu w Amsterdamie, bawił w Holandii w lutym 1961 r. doc. A. Teske, wygłaszając tam kilka wykładów z historii fizyki²².

Podczas pobytu w Polsce prof. F. Bourdier z Francji wygłosił dla pracowników Zakładu referat *Zalążki myśli naukowej w technice i sztuce czasów prehistorycznych*, a prof. M. Pihl z Danii — referat *O działalności naukowej duńskiego fizyka z XIX w. L. V. Lorentza*²³.

Wymiana wydawnictw Zakładu obejmowała w 1961 r. 125 placówek naukowych i osób indywidualnych z 27 krajów. W ramach wymiany prac i recenzji ukazało się na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” w 1961 r. kilka artykułów autorów zagranicznych: Aleksander Kozyrew — *Udział Polaków w budowie kolei żelaznych południowego Uralu i kolei Zachodnio-Syberyjskiej*; Paul Chalus — *Filozofia krytyczna historii i przykład Tukidydesa*; Wadim Wilinbachow — *Bizancjum a rozwój broni palnej w Europie*; Frank Bourdier — *Poprzednicy Darwina w latach 1550—1859*; Suzanne Delorme — *Akademie i salony we Francji epoki Oświecenia*; Igor Znaczkow-Jarowski — *Antoine Raucourt de Charleville — kontynuator prac L. J. Vicata w Rosji. Z historii rosyjsko-francuskich kontaktów naukowych*; zaś do „Archives Internationales d'Histoire des Sciences” oraz „Isis” przesłano szereg recenzji z polskich publikacji i sprawozdanie z prac Zakładu.

Parę artykułów naukowych polskich autorów z zakresu historii nauki i techniki ukazało się w 1961 r. w czasopiśmie obcych, m. in. w amerykańskim „Technology and Culture”, angielskim „Journal of the Iron and Steel Institute” oraz w czeskim wydawnictwie „Sbornik pro dejiny prirodnych ved a technicy”²⁴.

²¹ Por. sprawozdanie z posiedzenia w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

²² Por. sprawozdania w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

²³ Por. sprawozdanie w nrze 1—2/1962 „Kwartalnika”.

²⁴ Por. notatkę w rubryce «Z czasopism» w niniejszym numerze „Kwartalnika”.